

LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI VOINȚA PROPRIE A OMULUI

Conf. univ. dr. Ieremia RUSU

*Institutul Teologic Creștin după Evanghelie „Timotheus” din București
ieremiar@gmail.com*

Abstract: Religious Freedom and Man's Own Will

In this article, the author studies the relationship between religious freedom and human will. Is religious freedom guaranteed by law only a convention established in a democratic society, or is it a fundamental right, derived from the intrinsic nature of the human being? God created man with free will and with the ability to choose. God respected man's will, even when he chose to sin. The question is: How did the will of man fall into sin? The study analyzes the philosophical and theological conceptions regarding the will of man: determinism, indeterminism, self-determinism. Further studying the teaching of the Bible, it turns out that, through the Fall, man's intrinsic nature suffered profound degradation, which also affected his will. But people have not lost their freedom of decision, and God respects man's own will, even if this is affected by sin. God invite man to salvation, but he does not force anyone to choose salvation. If religion is not enforced by the Creator, even more, human society must respect the freedom of conscience and religion of every citizen.

Keywords: Religious freedom, Free will, Determinism, Indeterminism, Self-determinism, Sin

Introducere

Unul dintre drepturile fundamentale ale omului este libertatea religioasă, adică dreptul de a-și alege și practica religia pe care o dorește. Este acest drept o convenție stabilită într-o societate democratică sau este un drept fundamental, izvorât din natura intrinsecă a ființei umane? În acest articol, după o analiză a legislației naționale și europene privind asigurarea libertății religioase, autorul va studia fundamentul teologic al acestui drept. Este

corectă premisa că baza libertății religioase constă în modul în care Dumnezeu l-a creat pe om, ca o ființă liberă? O altă problemă care va fi abordată în acest studiu este dacă, după căderea în păcat a omului, Dumnezeu mai respectă alegerile omului, inclusiv de cele din domeniul religios.

1. Libertatea religioasă este asigurată prin legislație

Dreptul fundamental al libertății conștiinței, manifestată și prin libertatea religioasă, este asigurată și prin legea fundamentală a României. În *Constituția României, art. 29, alin. (1) scrie:*

Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nicio formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.¹

Libertatea de conștiință și religioasă este asigurată și prin *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, art. 10, alin 1, după cum urmează:*

(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor.²

Se constată faptul că legislația națională și europeană asigură acest drept fundamental. Trebuie însă subliniat faptul că libertatea religioasă nu este un drept oferit de societate, ci un dar și un drept oferit de Dumnezeu omului chiar prin modul în care El l-a creat pe om, ca pe o ființă cu voință liberă. Societatea doar recunoaște acest drept natural al omului, prin actele normative adoptate. În mod evident, consfințirea libertății religioase prin lege nu este echivalentă cu respectarea acesteia. De exemplu, *Constituția Republicii Socialiste România din anul 1965 asigura libertatea de conștiință și religioasă prin articolul 30, dar regimul comunist a încălcat în mod flagrant*

1 *Constituția României, art. 29, alin. 1, Monitorul Oficial Nr. 767 din 31 octombrie 2003.*

2 *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, art. 10, alin. 1, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>. Accesat 04.08.2019. Acest articol se regăsește și în *Convenția europeană a drepturilor omului, art. 9, alin. 1, [https://www.echr.coe.int/Documents/ Convention_ROMN.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROMN.pdf) . Accesat 04.08.2019.**

și constant libertatea religioasă a cetățenilor, provocând multă suferință prin lupta împotriva religiei.³ De aceea, transpunerea în practică a prevederilor actelor normative trebuie să fie o preocupare constantă, cu atât mai mult cu cât un drept sensibil precum cel al libertății de conștiință și de religie poate fi încălcat și în mod subtil, pe multe căi, nu numai flagrant.

În continuare va fi analizată relația dintre libertatea religioasă și modul în care Dumnezeu l-a creat pe om, ca pe o ființă cu voință liberă.

2. Dumnezeu l-a creat pe om cu voință liberă

Faptul că omul a fost înzestrat de Creatorul cu voință liberă rezultă și din prima poruncă pe care Dumnezeu i-a dat-o omului: „Creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul și supuneți-l; și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului și peste orice viețuitoare care se mișcă pe pământ” (Geneza 1:28). Această poruncă este un mandat complex, pe care omul îl poate duce la îndeplinire deoarece el a fost creat cu voință liberă.

A doua poruncă divină, consemnată în Geneza 2:16-17, evidențiază și mai mult voința liberă a omului. Porunca aceasta conține și o restricție, alături de o permisiune: „Poți să mănânci după plăcere din orice pom din grădină; dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit.”

Creatorul i-a spus lui Adam că este complet liber să aleagă ce mănâncă, criteriul fiind: „după plăcere”. Domnul dă însă omului și o restricție, să nu mănânce din pomul cunoștinței binelui și răului. Dumnezeu îl încunoștințează pe Adam de consecințele încălcării acestei porunci, tocmai pentru că Domnul l-a creat cu voință liberă și Creatorul respectă decizia omului, oricare ar fi alegerea pe care acesta o face acesta.

3. Căderea în păcat și voința omului

Din nefericire, Adam și Eva au ales să încalce porunca Domnului și au mâncat din pomul cunoștinței binelui și răului (Geneza 3:1-7).

³ *Constituția Republicii Socialiste România din 1965*, art. 30, republicată în *Buletin Oficial nr. 65 din 29 octombrie 1986*. În acest articol scrie: „Art. 30. - Libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România. Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber. Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase este reglementat prin lege.” http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=37735 . Accesat 04.08.2019.

Consecințele căderii în păcat au fost groaznice, omul pierzându-și inocența și desăvârșirea cu care l-a creat Dumnezeu. Relația omului cu Dumnezeu a fost întreruptă, omul fugind și ascunzându-se de Fața lui Dumnezeu (Geneza 3:8,22-25; Isaia 59:1-2). Sunt consecințe cumplite asupra ființei umane:

Odată cu pierderea inocenței, omul a pierdut gloria lui Dumnezeu cu care era îmbrăcat și apare sentimentul de rușine (Geneza 3:7-8; Psalmul 104:2). Apare sentimentul de vină, urmat de tendința de a ascunde păcatul (Iov 31:33; Proverbe 28:13). Natura umană ajunge la depravare totală.⁴

În teologie, prin depravarea sau decăderea totală se înțelege că păcatul a afectat ființa umană în toate componentele ei, atât partea materială cât și partea imaterială. Cea mai vizibilă manifestare a căderii în păcat este moartea fizică (Evrei 9:27 ; Romani 5:12).⁵

Păcatul a avut consecințe dramatice, afectând și relațiile dintre oameni (Geneza 3:10-16 ; 2 Timotei 3:1-5). Chiar natura a fost perturbată de căderea în păcat a ființei create de Dumnezeu pentru a stăpâni peste creație (Geneza 3:17-18 ; Romani 8:19-23).

Problema dezbătută în teologie este dacă, prin căderea în păcat, voința omului a fost afectată sau nu, iar dacă a fost afectată, în ce măsură. Răspunsul Bibliei este explicit, păcatul la corupt, l-a întinat pe om în întreaga sa ființă, inclusiv voința. Apostolul Pavel le scrie credincioșilor din Roma că, înainte ca Domnul Isus să-i mântuiască, ei au fost „robi ai păcatului” (Romani 3:17).

Într-o altă epistolă, Pavel îl învață pe unul dintre discipolii săi, Timotei, „să îndrepte cu blândețe pe potrivnici, în nădejdea că Dumnezeu le va da pocăința, ca să ajungă la cunoștința adevărului; și, venindu-și în fire, să se desprindă din cursa diavolului, de care au fost prinși ca să-i facă voia” (2 Timotei 2:25-26). Omul este deci captiv într-o cursă sau capcană, întinsă cu viclenie de diavolul. Termenul folosit pentru cursă este *παγίς* [*pagis*], care înseamnă capcană pentru animale și păsări,⁶

4 Jeremia RUSU, *Bazele biblice ale dogmaticii creștine după Evanghelie*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2015, p. 151.

5 *Ibidem*, p. 152.

6 James SWANSON, *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Greek (New Testament)*, (electronic ed.), . Logos Research Systems, Inc., Oak Harbor, WA, 1997, #4075.

evidențiind pericolul care apare pe neașteptate, dar și neputința celui prins în cursă.⁷

Un pasaj în care este descrisă în mod dramatic starea de neputință a omului este Efeseni 2:1-2, unde scrie: „Voi erați morți în greșelile și în păcatele voastre în care trăiați odinioară, după mersul lumii acesteia, după domnul puterii văzduhului, a duhului care lucrează acum în fiii neascultării.” Unii teologi au interpretat acest verset în mod absolut, extinzând moartea spirituală de care vorbește apostolul și la domeniul voinței, după cum crede și R. Jamieson, că omul nemântuit este „Un cadavru viu: fără prezența plină de har a Duhului lui Dumnezeu în suflet și, deci, incapabil să gândească, să vrea, sau să facă ceea ce este sfânt”⁸. Mult mai corectă este interpretarea lui Max Anders, care scrie: „am fost morți spiritual, separați și alienați de Dumnezeu, din cauza fărădelegilor și a păcatelor noastre.”⁹

Desigur, voința omului este afectată de păcat, așa cum sunt afectate și rațiunea, afectivitatea, conștiința și toate celelalte părți constitutive ale naturii umane. Dar omul continuă să aibă voință proprie, pe care el o exercită în alegerile pe care le face zilnic, atât în viața cotidiană, pământească, cât și în viața spirituală. Deoarece voința omului este coruptă de păcat, autorul acestui articol folosește expresia „voința proprie a omului”, fiind mai adecvată decât „voința liberă”, care desemnează starea de inocență în care el a fost creat de Dumnezeu.

4. Concepții filosofice și teologice privind voința omului

Gradul în care voința omului a fost afectat de păcat este în centrul controversei seculare dintre calvinism și arminianism. Însă dezbaterea despre cât de liberă este voința omului are loc nu numai pe terenul teologiei, ci și pe cel al filosofiei. Concepțiile despre voința omului se clasifică în trei categorii principale: determinism, indeterminism și auto-determinism.

Determinismul, promovat de filosoful antic grec Democrit (460-370 î.Hr.), susține că „toate evenimentele (inclusiv acțiunile oamenilor)

7 J. P. LOUW & E. A. Nida, *Greek-English lexicon of the New Testament: based on semantic domains* (electronic ed. of the 2nd edition), Vol. 1, United Bible Societies, New York, 1996, p. 238.

8 R. JAMIESON, A. R. Fausset & D. Brown, *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*, Vol. 2, Logos Research Systems, Inc., Oak Harbor, WA, 1997, p. 344.

9 Max ANDERS, *Galatians-Colossians*, Vol. 8, Broadman & Holman Publishers, Nashville, TN, 1999, p. 110.

sunt, într-un fel, inevitabile sau necesare”.¹⁰ În prezent, determinismul este adoptat mai ales de către unii psihologi care practică terapia comportamentală, cum este B. F. Skinner, ei considerând că „toate comportamentele umane sunt determinate de factori genetici și comportamentali. Oamenii pur și simplu acționează în funcție de ceea ce a fost programat în ei.”¹¹

În creștinism, calvinismul extrem, cunoscut și sub denumirea de hipercalvinism, este adeptul determinismului, deoarece consideră că Dumnezeu, fiind Suveran, este cauza ultimă a tot ce există, inclusiv a deciziilor omului. Eroarea fundamentală a determinismului în domeniul teologic este că toate acțiunile sunt atribuite lui Dumnezeu, care este considerată cauza ultimă. Biblia contrazice această eroare afirmând că oamenii au voință liberă și sunt responsabili din punct de vedere moral de acțiunile lor, de aceea există și consecințe reale ale alegerilor umane: răsplată sau pedeapsă.

Indeterminismul din filosofie afirmă că acțiunile umane nu sunt cauzate de nimic, ci sunt spontane, date de voința liberă a omului. De aceea acestea sunt nedeterminate.¹² Indeterminismul s-a născut ca o reacție împotriva determinismului. Indeterminiști contemporani au adus în sprijinul concepției lor un principiu din mecanica cuantică, cel al incertitudinii, enunțat de fizicianul german Werner Karl Heisenberg (1901-1976). Argumentul acesta este greșit, deoarece face confuzie între predictibilitate și cauzalitate.¹³

Problema indeterminismului este că neagă principiul cauzalității, valabil în lumea creată, acesta fiind cea mai largă generalizare a minții umane. Principiul cauzalității este valabil și în cazul deciziilor umane, chiar dacă omul are voință liberă. Biblia afirmă că Dumnezeu este Creatorul întregului univers (Geneza 1), de aceea ideea că acțiunile omului nu sunt cauzate de nimic elimină necesitatea existenței și acțiunii Creatorului. Chiar mai mult, Dumnezeu Fiul este Susținătorul întregului univers (Coloseni 1:15-16), deci și al ființei umane.

Auto-determinismul este a treia poziție privind voința omului. Spre deosebire de determinism și indeterminism, această concepție

10 F.L. CROSS & E. A. Livingstone (Eds.), (2005). In *The Oxford dictionary of the Christian Church*, (3rd ed. rev.), Oxford University Press, Oxford; New York; 2005, pp. 475–476.

11 Norman GEISLER, *Free Will*. In *Baker encyclopedia of Christian apologetics*, Baker Books, Grand Rapids, MI, 1999, p. 262.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*.

afirmă că acțiunile omului nu sunt cauzate de factori externi, dar sunt cauzate din sine însuși.¹⁴ Autodeterminismul este adoptat atât de către calviniștii moderați, cât și de către arminienii moderați.

Există câteva obiecții care se aduc auto-determinismului. Una dintre ele este că voința liberă a omului contrazice suveranitatea lui Dumnezeu. Realitatea este însă că Dumnezeu l-a creat pe om ca pe o ființă morală, cu capacitatea de a lua decizii. Dacă aceasta nu a afectat suveranitatea lui Dumnezeu în Grădina Eden, înainte de cădere, nu o poate afecta nici după căderea în păcat. În plus, omul este o ființă limitată, de aceea și capacitatea de decizie a omului nu este infinită, în contract cu Dumnezeu care este infinit. De aceea, Suveranitatea lui Dumnezeu nu poate fi afectată de o ființă limitată, chiar dacă a fost înzestrată cu voință proprie.

O altă obiecție adusă auto-determinismului este că induce ideea de evenimente necauzate. Dar auto-determinismul nu afirmă că există evenimente morale necauzate, ci că evenimentele morale sunt cauzate de sine, nu de un factor exterior (cum afirmă determinismul). Cauza evenimentelor morale există în om, nu în exteriorul său.¹⁵

O a treia critică adusă auto-determinismului este că el se opune harului lui Dumnezeu, mântuirea depinzând de Dumnezeu, nu de om (Ioan 1:13; Romani 9:16). Norman Geisler răspunde în mod echilibrat și biblic la această obiecție:

Omul nu inițiază mântuirea (Romani 3:11) și el nu poate să o obțină (Romani 4:5). Dar el poate și trebuie să o primească (Ioan 1:12). Mântuirea este un act al alegerii necondiționate a lui Dumnezeu. Credința omului nu este o condiție pentru Dumnezeu ca să dea mântuirea, ci este o condiție pentru om ca să o primească. Cu toate acestea, actul de credință (alegere liberă) prin care omul primește mântuirea nu este meritoriu. Dăruitorul este cel care primește meritul pentru darul făcut, nu primitorul acestui dar.¹⁶

Analizând cele trei concepții filosofico-religioase – determinismul, indeterminismul și auto-determinismul – cea care integrează cel mai bine învățătura Sfintei Scripturi este auto-determinismul, dar cu precauții care vor fi evidențiate în continuare.

14 *Ibidem.*

15 Norman GEISLER, *Chosen But Free: A Balanced View of Divine Election*, Second Ed., Bethany House Publishers, Minneapolis, MN, 2001, pp. 183-184.

16 GEISLER, *Chosen But Free*, p. 185.

5. Dumnezeu respectă voința proprie a omului

Prin căderea în păcat, omul nu și-a pierdut voința, dar ea a fost afectată. Profesorul Louis Berkhof face o distincție importantă, afirmând că, într-un sens, omul nu și-a pierdut voința liberă, dar în al sens și-a pierdut-o. El a scris: „Există o anumită libertate care este proprietatea inalienabilă a unui agent liber, și anume libertatea de a alege ceea ce îi place, în acord deplin cu dispozițiile predominante și cu tendințele sufletului său.”¹⁷

Omul are deci, în continuare, capacitatea de a alege liber, problema se pune cu coruperea dorințelor sale. Berkhof scrie în continuare: „Dar omul a pierdut libertatea materială, adică puterea rațională pentru a determina cursul său în direcția cea mai bună, în armonie cu constituția morală originală a naturii sale.”¹⁸ Jonathan Edwards declară și el că omul a păstrat libertatea naturală – capacitatea de a acționa conform dorințelor sale –, dar și-a pierdut libertatea morală, prin pervertirea naturii sale morale.¹⁹ În adevăr, omul neregenerat spiritual nu dorește să placă lui Dumnezeu, ci fuge de fața lui Dumnezeu. De aceea, omul are nevoie de o schimbare profundă a naturii sale, de nașterea din nou, lucrare pe care numai Dumnezeu o poate face. Dacă totuși, omul alege pe Dumnezeu, el o face nu pentru că Dumnezeu i-a impus aceasta, zdrobindu-i voința, ci pentru că Dumnezeu l-a atras pe om, prin persuasiune.

Faptul că Dumnezeu respectă voința proprie a omului, rezultă din alegerile pe care Domnul Însuși le pune înaintea oamenilor. În Deuteronom 11:26-28, Dumnezeu pune înaintea poporului evreu binecuvântarea și blestemul, ca rezultat al alegerii pe care urmau să o facă: ascultarea de Domnul sau neascultarea de poruncile Lui. La sfârșitul cărții Deuteronom (30:15-20), Dumnezeu îndeamnă din nou pe om să aleagă viața și ascultarea de Domnul: „Iau azi cerul și pământul martori împotriva voastră că ți-am pus înaintea viața și moartea, binecuvântarea și blestemul. Alege viața, ca să trăiești, tu și sămânța ta” (v.19). Domnul Își exprimă durerea că evreii „au ales ce nu-Mi place!” (Isaia 66:4). Învățătura Bibliei este că Dumnezeu alege în mod suveran pe oameni, dar și că omul are voință liberă. Acesta este un paradox, nu o contradicție. Profesorul Alfred Kuen a scris:

17 Louis BEKHOF, *Systematic Theology*, Forth Ed., WM. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI, 1994, p. 248.

18 *Ibidem*.

19 Jonathan EDWARDS, *Freedom of the Will*, Edited by Arnold S. Kaufman and William K. Frankena, Irvington Publications, New York, 1982, p. 156.

Cu alte cuvinte, în momentul când, sub o formă sau alta (cuvântul scris, mărturia altora, propovăduirea Evangheliei, experiență, viziune etc.) și conform Sf. Scripturi, Vestea Bună ne este pusă în față și mântuirea ne este oferită, Dumnezeu, prin Duhul Sfânt și din cauza lui Isus Cristos, ne acordă libertatea de a o accepta sau a o respinge conștient.²⁰

Voința liberă a făpturii umane este evidentă în Noul Testament, deoarece în multe pasaje omul este chemat să decidă ce este bine pentru viața lui, deoarece alegerile pe care le face au consecințe. Astfel, în Galateni 6:7 se enunță un principiu: „Ce seamănă omul, aceea va și secera.”

Domnul Isus, în discuția cu tânărul bogat spune: „dacă vrei să intri în viață, păzește poruncile” (Matei 19:17). El respectă voința celui om, dacă alege să primească mântuirea sau nu. În Matei 23:37, Domnul Isus Cristos deplânge pe locuitorii Ierusalimului care au respins mântuirea: „Ierusalime, Ierusalime, care omori pe proroci și ucizi cu pietre pe cei trimiși la tine! De câte ori am vrut să strâng pe copiii tăi cum își strânge găina puii sub aripi, și n-ați vrut!” Evreii din acea perioadă nu au vrut să facă voia lui Dumnezeu, iar Domnul Isus nu îi forțează, ci le respectă voința. În altă împrejurare, Mântuitorul a deplâns decizia conducătorilor evrei: „nu vreți să veniți la Mine, ca să aveți viața!” (Ioan 5:40; Cf. și 7:17).

De asemenea, apostolul Pavel consideră că omul are voință liberă, scriind corintenilor că fiecare „este slobod să lucreze cum vrea” (1 Corinteni 7:37). Biblia se încheie cu o nouă invitație la mântuire, făcând apel la voința lui ca să o primească: „cine vrea, să ia apa vieții fără plată!” (Apocalipsa 22:17). Dumnezeu nu forțează pe nimeni, ci invită oamenii la o relație vie cu El, prin credința în Domnul Isus Cristos și jertfa Sa de la cruce.

Concluzii

Libertatea religioasă, asigurată prin lege, este un drept fundamental și natural, care izvorăște din modul în care Dumnezeu l-a creat pe om, ca pe o ființă cu voință liberă. Omul însă a păcătuit și natura sa intrinsecă a suferit o degradare profundă, care a afectat și voința lui. Însă oamenii nu și-au pierdut libertatea de decizie, iar Dumnezeu respectă voința omului, chiar dacă aceasta este afectată de păcat.

20 Alfred KUEN, *Trebuie să vă nașteți din nou*, Editura Stephanus, București, 1995, p. 24.

Dumnezeu invită pe om la adevărata religie, în sensul de restabilire a legăturii omului cu El – „re-legare”, după cum este semnificația semantică a cuvântului în limba latină. El a asigurat mijlocul de salvare pentru omenire, prin moartea pe cruce a Fiului Său întrupat, Domnul Cristos, și prin învierea Mântuitorului a treia zi. Dumnezeu cheamă pe om la mântuire, dar nu obligă pe nimeni să aleagă mântuirea, respectându-i decizia. Dacă religia nu este impusă cu forța de Creatorul, cu atât mai mult, societatea umană trebuie să respecte libertatea de conștiință și de religie a fiecărui cetățean.

Bibliografie

- ✦ BIBLIA, traducerea Dumitru Cornilescu, ediția a III-a revizuită și adăugită, 1994.
- ✦ Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, art. 10, alin. 1, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>. Accesat 04.08.2019.
- ✦ Constituția României, art. 29, alin. 1, Monitorul Oficial Nr. 767 din 31 octombrie 2003.
- ✦ Convenția europeană a drepturilor omului, art. 9, alin. 1, [https://www.echr.coe.int/Documents/ Convention_ROM.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf) . Accesat 04.08.2019.
- ✦ Consituția Republicii Socialiste România din 1965, republicată în Buletin Oficial nr. 65 din 29 octombrie 1986. http://www.cddep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=37735 . Accesat 04.08.2019.
- ✦ ANDERS, Max, Galatians-Colossians, Vol. 8, Broadman & Holman Publishers, Nashville, TN, 1999.
- ✦ BEKHOF, Louis, *Systematic Theology*, Forth Ed., WM. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI, 1994.
- ✦ CROSS F.L. & E. A. Livingstone (Eds.), (2005). *In The Oxford dictionary of the Christian Church*, (3rd ed. rev.), Oxford University Press, Oxford; New York; 2005.
- ✦ EDWARDS, Jonathan, *Freedom of the Will*, Edited by Arnold S. Kaufman and William K. Frankena, Irvington Publications, New York, 1982.
- ✦ GEISLER, Norman, *Free Will. In Baker encyclopedia of Christian apologetics*, Baker Books, Grand Rapids, MI, 1999.
- ✦ GEISLER, Norman, *Chosen But Free: A Balanced View of Divine Election*, Second Ed., Bethany House Publishers, Minneapolis, MN, 2001.

- ✦ JAMIESON, R, A. R. Fausset & D. Brown, *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*, Vol. 2, Logos Research Systems, Inc., Oak Harbor, WA, 1997.
- ✦ KUEN, Alfred, *Trebuie să vă nașteți din nou*, Editura Stephanus, București, 1995.
- ✦ LOUW, J. P. & E. A. Nida, *Greek-English lexicon of the New Testament: based on semantic domains (electronic ed. of the 2nd edition)*, Vol. 1, United Bible Societies, New York. 1996.
- ✦ RUSU, Ieremia, *Bazele biblice ale dogmaticii creștine după Evanghelie*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2015.
- ✦ SWANSON, James, *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Greek (New Testament)*, (electronic ed.), Logos Research Systems, Inc., Oak Harbor, WA, 1997.